

Η μητριαρχία στον Π. Λεκατσά και η αναγωγή της στη λακανική θεώρηση για τη σχέση των φύλων

Η ΜΗΤΡΙΑΡΧΙΑ, ΩΣ ΤΥΠΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ, αποτελεί μια δεσπύζουσα θεωρητική παραδοχή στο έργο του Λεκατσά. Αναφέρεται σε μια μορφή ρύθμισης των κοινωνικών σχέσεων, η οποία προϋπάρχει του συστήματος της πατρικής επικράτησης και διέπεται από την προτεραιότητα της μητρικής φιγούρας. Στο κείμενο αυτό θα αναφερθούμε στα χαρακτηριστικά του μητριαρχικού αυτού προτύπου και θα το συσχετίσουμε, μέσω της εγγραφής του στην οιδιπόδεια διαλεκτική, με τη λακανική θέση για τη σχέση των φύλων.

Το σύστημα της μητριαρχικής κοινωνικής οργάνωσης παρουσιάζεται διεξοδικά από τον Λεκατσά στα συγγράμματά του *Η καταγωγή των θεσμών των εθίμων και των δοξασιών*¹ και *Η Μητριαρχία και η σύγκρουσή της με την ελληνική πατριαρχία*.² Στηριζόμενος στον Μπαχόφεν, τον Μόργκαν και τον Μπριφό, θεωρητικοί οι οποίοι ανέδειξαν τον τρόπο λειτουργίας του κοινωνικού αυτού συστήματος, προσπαθεί να περιγράψει τα χαρακτηριστικά του, αλλά και να ερμηνεύσει την υποκατάστασή του από το ανάλογο πατριαρχικό σύστημα.

Σε ένα πρώτο επίπεδο, η μητριαρχία, όπως την επικαλείται ο Λεκατσάς, διαφέρει από τον αντίστοιχο όρο *μητριαρχία*, ο οποίος υιοθετείται στην ανθρωπολογία ως συνώνυμο της γυναικοκρατίας, στο βαθμό που

1. Π. Λεκατσάς, *Η καταγωγή των θεσμών των εθίμων και των δοξασιών*, Βιβλία του Νεοελληνικού λόγου, Αθήνα 1951, σσ. 127-183.

2. Π. Λεκατσάς, *Η Μητριαρχία και η σύγκρουσή της με την ελληνική πατριαρχία*, Κείμενα, Αθήνα 1970.

δεν ανακαλεί μια κατηγορία γυναικείας κυριαρχικής ικανότητας, ανάλογης με αυτήν των ανδρών στο πατριαρχικό σύστημα.³ Αντίθετα, παραπέμπει, σύμφωνα με τον Λεκατσά, σε έναν τύπο έλλειψης κοινωνικής ανισότητας μεταξύ των φύλων,⁴ σε μια «περίοδο απόλυτης ισότητας, παναπέι συνεργασίας των δύο φύλων».⁵ Παράλληλα, η συγκεκριμένη αναγωγή στη μητριαρχία υπερβαίνει και τη δυναμική του όρου *μητρικό δίκαιο*, όρου άμεσα συνυφασμένου με την πολιτική διάσταση της οργάνωσης του κοινωνικού συστήματος, στο βαθμό που η μητριαρχία ανακαλεί έναν «τύπο συγκρότησης της Προπολιτικής (φυλετικής) κοινωνίας».⁶

Η κυρίαρχη μορφή πραγμάτωσης του προ-πολιτικού αυτού προτάγματος, απομακρυσμένου από τη θεσμισμένη ανισότητα του κοινωνικού συστήματος είναι το *μητρικό γένος*, το οποίο οργανώνεται με βάση τη γυναικεία παρουσία. Το *μητρικό γένος* διέπεται από κάποιες θεμελιώδεις κοινωνικές παραδοχές, οι οποίες κατοχυρώνουν ένα σύστημα ρύθμισης των κοινωνικών σχέσεων τελείως διαφοροποιημένο από τη μετέπειτα πατριαρχική οργάνωση της κοινωνίας: αρχικά, από τη μητρική γενεαλόγηση, η οποία ρυθμίζει την ακολουθία του γένους από την πλευρά της μητέρας, μέσω του μητρωνυμικού επικαθορισμού των παιδιών· επιπλέον, από τη θηλυγονική διαδοχή, όπου η ιδιοκτησία της οικογένειας ή του ευρύτερου γένους μεταβιβάζεται στις κόρες και όχι στους γιους. Έτσι, αναδεικνύεται «η πρωτεύουσα θεώρηση της Μάννας»,⁷ όπου με βάση την ιδιότητά της, ως μητέρας δηλαδή των παιδιών, αλλά και ως κατόχου της οικογενειακής περιουσίας, διεκδικεί την κυρίαρχη θέση στις κοινωνικές συναλλαγές, αντίστοιχη με αυτήν του πατέρα στο επερχόμενο πατρικό γένος.

3. Αυτόθι, σσ. 21-22.

4. Για τη διάσταση αυτή βλ. και το σχήμα του E. Borneman στο *Η πατριαρχία. Η προέλευση και το μέλλον του κοινωνικού μας συστήματος*, μτφ. Δ. Κούρτοβικ, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1988, σσ. 107-108.

5. Π. Λεκατσάς, *Η Μητριαρχία*, ό.π., σ. 22.

6. Αυτόθι, σ. 21.

7. Αυτόθι, σ. 17.

Το κατεξοχήν όμως χαρακτηριστικό του μητριαρχικού κοινωνικού συστήματος, το οποίο σηματοδοτεί και τη διαφορετικότητά του σε σχέση με την μετέπειτα πατριαρχική οργάνωση των κοινωνικών σχέσεων, είναι η λειτουργικότητα του ομαδικού γάμου. Επικαλούμενος μια σειρά από μυθολογικές και εθνολογικές αναφορές, ο Λεκατσάς προσδιορίζει τον ομαδικό γάμο ως μια μορφή συλλογικής συνύπαρξης, στην οποία τα παιδιά αγνοούν τον πραγματικό τους πατέρα, καθώς αυτός είναι ένας από τους πολλούς συζύγους της μητέρας τους, αλλά και η μητέρα τους μία από τις πολλές δικές του συζύγους.

Στη βάση αυτή, η μητρότητα δεν συνδέεται αποκλειστικά με το γάμο. Αναφερόμενος στη διαχρονική διαχείριση του όρου παρθένος, ο Λεκατσάς τονίζει την αρχική αποδέσμευση του από την έννοια της αγνότητας και την ουσιαστική του ταύτιση με την ανύπανδρη μητέρα.⁸ Στη μητριαρχία, η ερωτική γυναικεία δραστηριότητα και, κατά συνέπεια, η τεκνογονία δεν είναι χαρακτηριστικά που προσδιορίζονται στο πλαίσιο του γάμου. Αντίθετα, η εξίσωση του όρου με την αγνή γυναίκα αποτελεί κατεξοχήν γνώρισμα του πατριαρχικού συστήματος, κατά το οποίο η ανάγκη κατοχύρωσης της κυριαρχικής ικανότητας του ανδρικού φύλου απαιτεί και την αγνότητα της ανύπανδρης γυναίκας. Αλλά και η σύνδεση της μητρότητας με το γάμο στη μητριαρχία υπερβαίνει το κυριαρχικό δικαίωμα του πατέρα, τόσο στη σύζυγο, όσο και στα ίδια του τα τέκνα, καθώς ο ομαδικός γάμος περιορίζει την ύπαρξή του σε καθαρά αναπαραγωγικό επίπεδο, χωρίς να του εξασφαλίζει και κάποια μορφή συμβολικής αναγνώρισης. Στον ομαδικό γάμο ο πατέρας είναι απών, αποτελεί ένα ενδεχόμενο, καθώς δεν γίνεται ποτέ γνωστή η ταυτότητά του, αποδυναμώνοντας έτσι και την συμβολική του κυριαρχία στη γυναικεία παρουσία, με επακόλουθο η χειραγώγηση του αγοριού να εξαρτάται αποκλειστικά από τη μητέρα.⁹

Ως βασικό συνοδευτικό του ομαδικού γάμου στη μητριαρχία αναφέ-

8. Αυτόθι, σ. 25.

9. Αυτόθι, σ. 37.

ρεται και η μητροτοπική του διάσταση. Ο ενδεχόμενος πατέρας των παιδιών διατηρεί την ανεξαρτησία του ως προς τη γυναίκα του μόνο στο διάστημα που κατοικεί στο σπίτι της μητέρας του. Όταν επιλέγει να συμβιώσει μαζί της εντάσσεται αυτόματα και στο γένος της, παίρνοντας και το όνομά της, αναδεικνύοντας με αυτόν τον τρόπο την ευκαιριακή διάσταση της ύπαρξής του σε σχέση με το μόνιμο χαρακτήρα της γυναικείας υπόστασης στο χώρο.¹⁰

Έτσι, η σχέση μητρότητας και πατρότητας, στην προσέγγιση του Λεκατσά, θεμελιώνεται στην πρωταρχική διάκριση μεταξύ φυσικής και δικαιοδικής κατάστασης. Η μητρότητα, εκφραστής του αδιάσπαστου ως προς τη φυσικότητα δεσμού του παιδιού με τη μητέρα, αντιβαίνει στην εξωγενή αρχή της πατρότητας, επιβεβλημένης από κοινωνικές απαγορεύσεις και δικαιοδικές επιταγές.¹¹ Η ανθρώπινη κοινωνία οργανώνεται από τη μία με βάση την αδιαμφισβήτητη φυσική διάσταση του μητριαρχικού δεσμού, ο οποίος εγγίζει μια ενστικτώδη κατάσταση προσκόλλησης του παιδιού στο φυσικό του γεννήτορα, και από την άλλη στη λειτουργικότητα του θεσμού της ομαδικής μητρότητας, της αναγκαίας κοινωνικής προϋπόθεσης για τη μετάβαση από την εξατομικευμένη σχέση στον συλλογικό δεσμό.

Στη βάση αυτή, η μητριαρχία, υλοποιώντας την πρωταρχική σχέση μητέρας - παιδιού πριν την παρέμβαση της πατρικής επιβολής και εκφράζοντας παράλληλα την ομαδικότητα του δεσμού αυτού μέσω της συλλογικής μητρότητας αναφορικά με τη χειραγώγηση των παιδιών, ανακαλεί μια ιδεώδη κατάσταση συλλογικής συμβίωσης, στην οποία εκλείπει κάθε έκφραση της ατομικής ιδιοκτησίας. Στην πρωτόγονη αυτή κοινωνία, η γυναίκα, εκτός από την ανατροφή των παιδιών, ενσαρκώνει το ρόλο του άμεσου παραγωγού, συλλέγει καρπούς, συντηρεί το σπίτι και καταφεύγει στις τέχνες οι οποίες συμπληρώνουν την καθημερινή της δραστηριότητα. Αντίθετα, η μοναδική απασχόληση του άντρα είναι το

10. *Αυτόθι*, σ. 18.

11. *Αυτόθι*, σ. 47.

κυνήγι, δραστηριότητα η οποία τον αναγκάζει να βρίσκεται συχνά μακριά από το σπίτι. Η μετάβαση από το κυνήγι στην οργανωμένη κτηνοτροφία και αντίστοιχα από τη συλλογή των καρπών στη γεωργία αποτελούν, σύμφωνα με τον Λεκατσά, «τα ξεκινήματα της περιουσιακής ιδιοκτησίας που κλονίζει την κοινοκτημονική βάση και την ισοκρατική ισορροπία των σχέσεων της παλαιότερης κοινωνίας».¹² Η μετάβαση αυτή συνδέεται με θεμελιώδεις θεσμικές αλλαγές, οι οποίες σηματοδοτούν και το πέρασμα από τη μητριαρχική στην πατριαρχική κοινωνία:

Και στη μία και στην άλλη περίπτωση, στην κτηνοτροφική και στη γεωργική οικονομία, η γοργή στην πρώτη κ' η αργή στη δεύτερη μεταστοιχείωση καταλύει τη μητριαρχική οργάνωση της κοινωνίας. Η κατάλυση προχωρά πάνω σε τρεις ριζικές αλλαγές: η μητριαρχική γενεαλόγηση κ' η θηλυγονική διαδοχή γυρίζουν σε πατρική γενεαλόγηση κι αρρενογονική διαδοχή. Ο ομαδικός γάμος μεταγυρίζει σε ατομικό. Κι ο μητροτοπικός σε πατροτοπικό, τέλος, γάμο.¹³

Με την ανάπτυξη της κτηνοτροφίας ο άνδρας κατοχυρώνει την κυριαρχική του ικανότητα, αποκτά ατομική ιδιοκτησία και αναζητά πλέον τη διασφάλιση, αλλά και το δικαίωμα μεταβίβασής της, γεγονός που προϋποθέτει και την αναγνώριση των παιδιών ως δικών του. Παράλληλα, στη μετάβαση από το καθεστώς της ανοργάνωτης συλλογής καρπών στη σχεδιαζόμενη γεωργική οικονομία, η γυναίκα διατηρεί κατά κάποιον τρόπο τη συμβολή της στην ιδιοκτησία της γης, η οποία συμβαδίζει με τη μητριαρχική διαδοχή, η μητριαρχία όμως έχει μετατραπεί σε μια κατάσταση που δεν συμβαδίζει με τις οργανικές ανάγκες του συλλογικού δεσμού.

Το εξελικτικό αυτό σχήμα του Λεκατσά, πέρα από την ιστορικά ή μη κατοχυρωμένη του βάση, αναδεικνύει τη συμβολική σημασία μιας ουσιώδους μετάβασης: της μετάβασης από μια δεδομένη πρόσληψη του

12. *Αυτόθι*, σ. 50.

13. *Αυτόθι*, σ. 54.

ρόλου των φύλων σε ένα πεδίο κοινωνικής οργάνωσης και παραγωγής κοινωνικών νοημάτων με επίκεντρο τη γυναίκα, όπου οι σχέσεις των φύλων, πέραν της συμβολικής τους διάταξης, διέπονται από μια κανονιστική αρχή αμοιβαίας συνύπαρξης ως προς τη διαχείριση των κοινωνικών αγαθών, σε μια διαδικασία διαμόρφωσης των κοινωνικών συμβολισμών, επιβαλλόμενη από την ανδρική κυριαρχία. Στο νέο αυτό συσχετισμό υπεισέρχεται μια νέα πρακτική: η έννοια της κατοχής, της ιδιοκτησίας από το ανδρικό φύλο.

Ο άνδρας, στη μεταβατική αυτή διαδικασία, αρχίζει, πλέον, και ορίζει. Ορίζει το κυριαρχικό του δικαίωμα στη γη, στην περιουσία, το οποίο αναγκαστικά άπτεται της διαδικασίας αναγνώρισης των παιδιών, άνευ ταυτότητας πατέρα έως εκείνη τη στιγμή, ως δικών του παιδιών. Καθιερώνει τον ατομικό γάμο, επικυρώνοντας με αυτό τον τρόπο την ισχύ του ίδιου του ονόματός του, καθώς το μεταβιβάζει και στα παιδιά του, εγκαθίσταται στη δική του οικία και καθιστά την πατρογονική διαδοχή ως αναγκαία συνέχεια της προσωπικής του κυριαρχίας στο χώρο.

Προσπαθώντας να εγγράψουμε τη λειτουργικότητα της έννοιας αυτής της κατοχής από το ανδρικό φύλο, η οποία αποτέλεσε και τον ουσιαστικό παράγοντα μετάβασης στο νέο τύπο κοινωνικής οργάνωσης, στην ψυχαναλυτική του διάσταση, θα επιχειρήσουμε αρχικά μια αναγωγή του εξελικτικού αυτού σχήματος στη διαχείριση της έννοιας του φαλλού κατά την εκδίπλωση του οιδιπόδειου και για τα δύο φύλα. Η αναγωγή αυτή δεν οργανώνεται στη βάση μιας αναγκαίας συσχέτισης των κοινωνικών διεργασιών και της παραγωγής συμβολικών νοημάτων στις διεργασίες αυτές με την αναγκαιότητα ύπαρξης μιας οιδιπόδειας διαλεκτικής στη μητριαρχική κοινωνία. Αντίθετα, με επίκεντρο την ψυχαναλυτική θεώρηση για τη σχέση των φύλων κατά το οιδιπόδειο θα αναζητήσουμε την προέκταση του οιδιπόδειου σχήματος στις διεργασίες αυτές.

Στα Τρία δοκίμια για τη θεωρία της σεξουαλικότητας ο Φρόυντ αναφέρεται στη φύση της λίμπιντο. Στην πρωτογενή διάκριση της λίμπιντο σε λίμπιντο του Εγώ και σε λίμπιντο του αντικειμένου,¹⁴ υιοθετεί την ά-

ποψη πως η λίμπιντο, με βάση την αυτοερωτική διάθεση των ερωτογενών ζωνών κατά την παιδική ηλικία, είναι ίδιας φύσης και για τα δύο φύλα. Το πρώιμο αυτό στάδιο της παιδικής σεξουαλικότητας δεν παρέχει, σε επίπεδο σεξουαλικής διέγερσης, κάποια διαφοροποίηση μεταξύ των δύο φύλων ανάλογη με αυτήν της εφηβείας. Αν και η ανάπτυξη της αρσενικής και θηλυκής σεξουαλικής προδιάθεσης ενυπάρχει κατά τρόπο διακριτό στο αγόρι και στο κορίτσι, στο επίπεδο έκφρασης της σεξουαλικότητας εμφανίζεται με την ίδια αρσενική μορφή και στα δύο φύλα.¹⁵

Η κοινή αυτή μορφή εμφάνισης παραπέμπει στην οργάνωση της σεξουαλικότητας σε συνάρτηση με ένα και μόνο γενετήσιο όργανο, το φαλλό. Όπως το διασαφηνίζει στη συνέχεια, αυτό που διαφοροποιεί τη γενετήσια οργάνωση του παιδιού από την αντίστοιχη του ενήλικα είναι η ανυπαρξία μιας γενετήσιας προτεραιότητας κάποιου οργάνου και η ανάλογη κυριαρχία του φαλλού.¹⁶ Ο φαλλός, ως φαντασιακή κατασκευή, ενσαρκώνει την ίδια αδιαφοροποίητη σεξουαλική λειτουργικότητα και για τα δύο φύλα, σε μια προοπτική αναγνώρισης του ίδιου οργάνου, του οποίου η έλλειψη ή η κατοχή διέρχεται άμεσα από το επαπειλούμενο άγχος του ευνουχισμού.¹⁷

Πέρα από τη γενετήσια αυτή οργάνωση της λίμπιντο, ως ναρκισσιστικής λιμπιντικής επένδυσης του εγώ¹⁸ και η λίμπιντο του αντικειμένου, η επένδυση σε ένα εξωτερικό αντικείμενο κατά την παιδική ηλικία,¹⁹ διέρχεται από την ιδέα του φαλλού. Η εκδίπλωση του οιδιπόδειου στη λα-

14. S. Freud, *Trois essais sur la théorie sexuelle*, Gallimard, Παρίσι 1987, σσ. 159-160. [1η έκδ. Βιέννη 1905].

15. *Αυτόθι*, σσ. 160-162.

16. S. Freud, «L'organisation génitale infantile», στο *La vie sexuelle*, PUF, Παρίσι 1969, σ. 114. [1η έκδ. Βιέννη 1923].

17. S. Freud, *Les théories sexuelles infantiles*, *αυτόθι*, σσ. 19-20. [1η έκδ. Βιέννη 1908].

18. S. Freud, *Pour introduire le narcissisme*, *αυτόθι*, σ. 83. [1η έκδ. Βιέννη 1914].

19. Βλέπε για την εκλογή αντικειμένου σε δύο χρόνους στο *Trois essais*, *ό.π.*, σ. 131.

κανική θεωρία αντανακλά αυτή την προτεραιότητα του σημαίνοντος «φαλλός», το οποίο, ανάλογα με τον τρόπο πρόσληψης από το θεωρούμενο στη διυποκειμενική του σχέση με την εικόνα της μητέρας και του πατέρα μικρού παιδιού, καθορίζει και τη διαδικασία μετάβασης από την κατάσταση του αν-υποκειμένου σε υποκείμενο.²⁰ Η μετάβαση αυτή, η εκτύλιξη δηλαδή του οιδιπόδειου και η λύση του συμπλέγματος μέσω της ταύτισης του παιδιού με το γονέα του ίδιου φύλου, συνώνυμο της εγγραφής του Ονόματος-του-Πατέρα στον τόπο του Άλλου στη λακανική θεωρία, οργανώνεται σε τρία διαφορετικά στάδια που σηματοδοτούν και τη μετάβαση από το «είναι» στο «έχειν» ως προς το φαλλό.

Στο πρώτο στάδιο, το παιδί, επιδιώκοντας την ικανοποίηση της επιθυμίας της μητέρας, επιθυμεί αυτό που και η μητέρα επιθυμεί. Έτσι αρκείται στην ιδέα του να είναι ο φαλλός.²¹ Στο επόμενο στάδιο, στην αποκλειστική σχέση παιδιού και μητέρας παρεισφρεί η πατρική επιταγή, η οποία, ως δυνατότητα κατοχής, στερεί από τη μητέρα το αντικείμενο της επιθυμίας. Έτσι, ως στερητική αρχή, επιβάλλει το νόμο, απομακρύνοντας το παιδί από τη λογική του «είναι» ή του «έχειν» ως προς το φαλλό.²² Φτάνουμε έτσι στον τρίτο χρόνο του οιδιπόδειου, όπου το παιδί αναγνωρίζει στον πατέρα όχι αυτόν που είναι ο φαλλός, αλλά αυτόν που τον έχει και μέσω της κατοχής αυτής του επιτρέπεται να εγγραφεί στον τόπο της επιθυμίας της μητέρας. Το παιδί, ταυτιζόμενο με τον πατέρα που έχει αυτό που επιθυμεί η μητέρα, διαμορφώνει το Ιδεώδες του εγώ, εγγράφοντας την πατρική επιβολή ως αναγκαία συμβολική αρχή στον τόπο του Άλλου.²³

Η πατρική μεταφορά, η εγγραφή του Ονόματος-του-Πατέρα στον τόπο του Άλλου, σηματοδοτεί και τη λύση του οιδιπόδειου. Η μεταφορά, η ταύτιση με την εικόνα του πατέρα που κατέχει το φαλλό, επιτρέ-

20. J. Lacan, *Le Séminaire. Livre V. Les formations de l'inconscient*, Seuil, Παρίσι 1998, σ. 193.

21. *Αυτόθι*, σ. 192.

22. *Αυτόθι*, σ. 193.

23. *Αυτόθι*, σ. 194.

πει το πέρασμα από το φαντασιακό στο συμβολικό. Ο πατέρας, ως συμβολική αρχή, ως εκφραστής του νόμου και ουσιαστικός ρυθμιστής της επιθυμίας, έρχεται να βάλει τέλος στην ατέρμονη φαντασιακή ανα- παραγωγή της σχέσης του παιδιού με τη μητέρα, όπου τίποτα δεν πα- ρεισφύρει.²⁴

Αν επιχειρήσουμε να αναγνώσουμε τη λειτουργικότητα του λακανι- κού αυτού σχήματος αναφορικά με την οιδιπόδεια διαλεκτική στη μετά- βαση από τη μητριαρχική στην πατριαρχική κοινωνική οργάνωση, όπως περιγράφεται από τον Λεκατσα, μπορούμε να ισχυριστούμε πως η δια- δικασία αυτή συνίσταται σε μια πρόθεση κατοχύρωσης της φαλλικής λειτουργίας από το πατρικό πρόσωπο. Η μητριαρχία οριοθετεί μια κα- τάσταση όπου ο φαλλός, ως συμβολική αναγκαιότητα, δεν συνδέεται με την πρωτεύουσα θέση της πατρικής φιγούρας, καθώς η ιδέα του πατέ- ρα, ως εγγυητή της γενετήσιας λειτουργίας, είναι αποδυναμωμένη. Ο ομαδικός γάμος, η ανατροφή των παιδιών εκτός της πατρικής εστίας, η ενασχόληση του πατέρα με δραστηριότητες υποβοηθητικές και όχι βα- σικές για τη διαβίωση της ομάδας, τον ανάγουν σε μια ανίσχυρη πραγ- ματική παρουσία, με περιορισμένη και έμμεση (μη-προσωπική) ανάμει- ξη στη διαμόρφωση του οιδιπόδειου συσχετισμού. Το παιδί, επικεντρω- μένο στη φαντασιακή του σχέση με τη μητέρα, χρειάζεται μια ιδιαίτε- ρη και ιδιότυπη διαμεσολάβηση προκειμένου να εισέλθει στη συμβολική επικύρωση της πατρικής αναγκαιότητας, στο βαθμό που η οιδιπόδεια διαντίδραση δεν παρέχει στο αγόρι ένα επαρκές πρότυπο για ταύτιση αλλά ούτε και στο κορίτσι το θηλυκό της ιδανικό.

Η «σκιώδης» παρουσία του πραγματικού, δεν παρεμποδίζει βέβαια την εκτύλιξη της οιδιπόδειας διαλεκτικής. Όπως το ανέλυσε ο Μαλι- νόφσκι, με σαφή πρόθεση εστίασης στις δυσλειτουργίες κατά την υιοθέ- τηση του φροϋδικού οιδιπόδειου στην ανθρωπολογία, στη μητριαρχία, οι οιδιπόδαιοι συσχετισμοί καθορίζονται για το υποκείμενο από την επιθυ-

24. Βλέπε τη δομή του σχήματος R στο «Du traitement possible de la psychose» στο *Ecrits*, Seuil, Παρίσι 1966, σ. 553.

μία προς την αδελφή και το μίσος προς τον μητρικό θείο.²⁵ Στις μητριαρχικές κοινωνίες λειτουργεί ένα υποκατάστατο της πατρικής αυτής αναγκαιότητας, ο θεός από το γένος της μητέρας, ο οποίος αναλαμβάνει το ρόλο του εγγυητή της συμβολικής τάξης, καθώς φροντίζει για τη διατήρηση των οικογενειακών ταμπού, για τη μύηση του παιδιού στις τελετουργίες της φυλής, ενσαρκώνοντας έτσι ένα πρότυπο για ταύτιση με όλες τις συμβολικές ιδιαιτερότητες που αυτό απαιτεί. Έτσι, δημιουργείται ένα πατρικό υποκατάστατο, ένα συμβολικό υποκείμενο, το οποίο ενσαρκώνει την έννοια της φαλλικής αναγκαιότητας και ορίζει ένα πλαίσιο αδιαφοροποίητων ως προς το φύλο συμβολικών συσχετισμών αναφορικά με την ιδέα του φαλλού.²⁶

Στη βάση αυτή, μπορούμε να ανιχνεύσουμε στη μητριαρχία την αποδέσμευση του συμβολικού προτύπου από την πραγματική πατρική φιγούρα, χωρίς την επακόλουθη παθολογία που αυτή ανακινεί στην πατριαρχική οργάνωση της κοινωνίας. Ο συμβολικός πατέρας μπορεί να υποκαθίσταται από ένα άλλο δεσπότη αρσενικό συμβολικό πρότυπο της κοινότητας και η απουσία αυτή να μην εγείρει τις ψυχωτικές διεργασίες που θα ανακινούσε σε μια αυστηρά πατριαρχική δομή.

Η μετάβαση στην πατριαρχική κοινωνία έρχεται να επικυρώσει τη συμβολική αυτή κατοχύρωση από την πλευρά του πατέρα και μόνο. Ο υποβοηθητικός ρόλος του πατέρα στην ανατροφή των παιδιών, επικεντρωμένος κυρίως σε επικουρικές δραστηριότητες και διαδικασίες μετάδοσης γνώσεων, υποκαθίσταται πλέον από μια πρωταρχική διεκδίκηση: είναι αυτός που επιβάλλει τον τρόπο της διαδοχής, είναι αυτός που μεταβιβάζει το όνομά του στο παιδί, σε μια προοπτική κατοχύρωσης του ορίζουν του. Αυτή η ανάγκη διασφάλισης της ατομικής ιδιοκτησίας στην πατριαρχία, η ανάγκη κατοχής από την πλευρά του πατέρα, μπορεί να εκληφθεί ως μια ανάγκη εξασφάλισης της πατρικής φαλλικής

25. Μ. Μαλινόφσκι, *Σεξουαλικότητα και καταπίεση στην πρωτόγονη κοινωνία*, μτφ. Α. Σταματοπούλου-Παραδέλλη, Καστανιώτης, Αθήνα 1976, σ. 103 [1η έκδ. Λονδίνο 1927].

λειτουργίας. Ο πατέρας αυτός που επιτρέπει στο υποκείμενο να εισέλθει στην τάξη του λόγου ονομάζοντάς τον ως κατέχοντα τον φαλλό, ως συμβολική αρχή και εγγυητή μιας νέας καταπιεστικής λειτουργίας αναφορικά με τις αιμομικτικές του διαθέσεις. Η πατριαρχική αρχή, βασικός πλέον ρυθμιστής της οιδιπόδειας έκβασης, η οποία, σύμφωνα με τον Λακάν «μέσα από την οιδιπόδεια σύγκρουση εισάγει μέσα στην καταπίεση ένα ιδανικό υπόσχεσης»,²⁷ θα αποτελέσει μια κατεξοχήν πηγή μετουσίωσης αναφορικά με τη διαχείριση της καταπίεσης αυτής τόσο σε φυσιολογικό όσο και σε παθολογικό επίπεδο:

Η ίδια η δομή του οιδιπόδειου δράματος υποδεικνύει τον πατέρα, για να δώσει στη μετουσιωτική λειτουργία την πλέον υψηλή μορφή της, καθότι η πιο καθαρή. Η *imago* της μητέρας στην οιδιπόδεια ταύτιση προδίδει, πράγματι, την όσμωση των πρωταρχικών ταυτίσεων. Σημαδεύει με τη μορφή τους και την αμφιρέπειά τους τόσο το ιδανικό του εγώ, όσο και το υπερεγώ... Η *imago* του πατέρα, στο βαθμό που κυριαρχεί, αποτελεί τον πόλο και για τα δύο φύλα των πιο τέλειων μορφών του ιδανικού του εγώ, για τις οποίες αρκεί να υποδείξουμε ότι υλοποιούν το ανδρικό ιδανικό στο αγόρι, το παρθενικό ιδανικό στην κοπέλα. Αντίθετα, στις υποβαθμισμένες μορφές αυτής της *imago* μπορούμε να υπογραμμίσουμε τις φυσικές βλάβες, ειδικότερα αυτές που την παρουσιάζουν σαν σακατεμένη ή τυφλωμένη, για να εκτρέψουν τη μετουσιωτική ενέργεια από τη δημιουργική κατεύθυνσή της και να ευνοήσουν τον εγκλεισμό της σε κάποιο ιδανικό ναρκισσιστικής ακεραιότητας.²⁸

Η λειτουργικότητα του οιδιπόδειου σχήματος, δημιούργημα και αυτό ως προς την κανονιστική του διάσταση μιας πατερναλιστικού τύπου

26. *Αυτόθι*, σ. 100.

27. Ζ. Λακάν, *Η οικογένεια. Τα οικογενειακά συμπλέγματα στη διαμόρφωση του ατόμου*, μτφ. Δ. Βεργέτης, Καστανιώτης, Αθήνα 1987, σ. 70 [1η δημοσίευση στην *Encyclopédie Française*, Παρίσι 1938].

28 Ζ. Λακάν, *Η οικογένεια*, ό.π., σσ. 67-68.

κοινωνικής σκέψης, έρχεται να διασφαλίσει την αναγκαιότητα αυτής της μετάβασης ως προς τη σύσταση του ψυχικού κόσμου του υποκειμένου. Συμβιβασμένο πλέον με την πρωταρχική του αυτή καταπίεση, το υποκείμενο αναζητεί τρόπους για την ασφαλή προβολή της στον πολιτισμό. Η αποκαθίδρυση της μητριαρχίας απομακρύνει το υποκείμενο από την ιδανική ενσωμάτωση στην απεριόριστη φαντασιακή σχέση με τη μητέρα· μια σχέση στην οποία και η επιθυμία της μητέρας, ως κυρίαρχη επιθυμία του υποκειμένου, σχηματοποιεί και τον ορίζοντα των φαντασιακών του επιλογών αναφορικά με τη φαλλική του υπόσταση. Με το πέρασμα στην πατριαρχία, η γοητεία ανάδυσης της φαντασιακής αυτής ανάμνησης παραμένει ένα ιδεαλιστικό πρόσχημα, μια προσυμβολική και αρχέγονη νοητική κατάσταση, μετουσιωμένη στην καλλιτεχνική της ανάπλαση:

Σημάδια της σύγκρουσης αυτής απομένουν, σαν κορφές βουλιαγμένης στεριάς, τα σκόρπια απομεινάρια της αρχαιότερης τάξης: Λείψανα της Μητρωνυμίας, του Ομαδικού Γάμου, της Αδελφογαμίας, των Ετερομήτριων, της Μητροτοπικής Σύζευξης, και της παλιάς Πρωτοστασίας της Γυναίκας. Στιγμιότυπά της, πάλι, ανακρατούν οι μύθοι, οι ανακολουθίες τους, τα διορθώματά τους. Άλλοι απ' τους μύθους καθρεφτίζουν καταστάσεις καθαρά μητριαρχικές, άλλοι ανασώζουν τις αντίρροπες τροπές, άλλοι τη νίκη της πατριαρχίας. Η Ποίηση, που ξεγελά, συχνά κ' εκείνη ξεγελιέται ανάμεσα στις επιτυχίες. Γοητευμένη από τον ζωτισμό της μητριαρχικής παράδοσης, ξεδιπλώνει ανυποψίαστη, στα μάτια των ακροατών στορίσματά της που κληρονομιά, ώσπου συνέρχεται, εδώ κ' εκεί, και πολεμά, όχι χωρίς αδεξιότητες, να τα αρμονίσει με τα πατριαρχικά στοιχεία.²⁹

Στη διαδικασία αυτή μετάβασης προς την πατριαρχική οργάνωση της κοινωνίας, μπορούμε να αναγνώσουμε και μια άλλη ψυχαναλυτική διάσταση, βασιζόμενη στην υπόθεση του Φρόυντ για τον πατέρα της πρωτόγονης ορδής. Στο *Τοτέμ και Ταμπού*, ο Φρόυντ διατυπώνει την υπό-

29. Π. Λεκατσάς, *Η Μητριαρχία*, ό.π., σσ. 58-59.

θεση σύνδεσης της μητριαρχίας και του θεσμού του μητρικού δικαίου, όπως τον αναλύει ο Μπαχόφεν (ο Μπαχόφεν αποτελεί και την κατεξοχήν θεωρητική αναφορά του Λεκατσά στο σύγγραμμά του), πριν από την ενσωμάτωσή του στην πατρική κοινωνική επιβολή, με την αντίδραση των αδερφών απέναντι στις γυναίκες μετά τη θανάτωση του πατέρα.³⁰

Επικαλούμενος την αναφορά του Δαρβίνου, σχετικά με την ύπαρξη μιας πρωτόγονης ορδής στο επίπεδο της κοινωνικής διαβίωσης, αναπλάθει στην οικογενειακή οργάνωση αυτού του τύπου την εικόνα ενός βίαιου και αυταρχικού πατέρα, ο οποίος κρατά αποκλειστικά για τον εαυτό του όλες τις γυναίκες της ορδής, απομακρύνοντας από αυτές τους γιους του. Ο βίαιος και κυριαρχικός πατέρας, κάνοντας χρήση της απεριόριστης ισχύος του, εξασφαλίζει για τον ίδιο τη γυναίκα και τις κόρες της δικής του ομάδας, όπως και αυτές που υφαρπάζει από άλλες. Οι γιοι, οι οποίοι προκαλούν τη ζήλια του πατέρα, σκοτώνονται, ευνουχίζονται ή εκτοπίζονται από την ομάδα. Αναγκάζονται έτσι να ζήσουν σε μικρές ομάδες, προσπαθώντας να κλέψουν κάποια από τις γυναίκες του πατέρα, ελπίζοντας να καταλάβουν και αυτοί κάποια στιγμή μέσα στην ομάδα μια σχέση ανάλογη με αυτήν του πατέρα. Σε μερικές μόνο περιπτώσεις, και για τους πιο νέους μεταξύ των γιων, η παρέμβαση της μητέρας τους προστατεύει από την πατρική απειλή και τους ετοιμάζει για τη διαδοχή του καθώς αυτός θα γερνά.

Η αντίδραση των γιων απέναντι στην πατρική καταπίεση εκφράζεται με τη θανάτωση του πατέρα και την καταβρόχθιση του πτώματός του. Μια μέρα μαζεύονται όλοι μαζί, τον σκοτώνουν, τον τεμαχίζουν και, σύμφωνα με την κανιβαλική αναγκαιότητα της εποχής, τον τρώνε ωμό. Με τον τρόπο αυτό, στο τελετουργικό ενός τοτεμικού γεύματος, οικειοποιούνται ένα μέρος από τη δύναμή του, μέσω της διαδικασίας τάυτισης με την εκλιπούσα προσωπικότητα. Η στάση των αδελφών ενάντια στον πατέρα διέπεται από μια αμφιθυμική συγκρότηση των συ-

30. S. Freud, *Totem et tabou*, Payot, Παρίσι, σσ. 162-165. [1η έκδ. Βιέννη 1913].

ναισθημάτων τους. Τον μισούν για τη στάση του απέναντί τους, αλλά ταυτόχρονα τον θαυμάζουν για την ικανότητα επιβολής που διαθέτει. Έτσι, αφού αποβάλλουν τα συναισθήματα μίσους, τα οποία διοχετεύονται στη θανάτωσή του, αμέσως μετά κυριεύονται από ένα αίσθημα ενοχής, εκφραζόμενο από την ομαδική μεταμέλεια, το οποίο ισχυροποιεί την πατρική φιγούρα ακόμα πιο πολύ στον ψυχικό τους κόσμο.

Πέρα από την αμφιθυμική αυτή διάθεση, μετά το θάνατο του πατέρα επέρχεται μια περίοδος μεγάλης διαμάχης μεταξύ των αδελφών για την υποκατάσταση της πατριαρχικής ηγεμονίας. Θεωρώντας ο Φρόντ πως οι σεξουαλικές ανάγκες δεν ενώνουν αλλά χωρίζουν τούς άνδρες,³¹ θέλει τους γιους να φιλονικούν για την αποκλειστική πρόσβαση στη γυναικεία παρουσία. Στο βαθμό που δεν υπάρχει ένας γιος τόσο δυνατός, ο οποίος θα ενσαρκώνει με επιτυχία το πατριαρχικό κυριαρχικό πρότυπο, αφού αυτό ήταν μια αναντικατάστατη συμβολική πραγματικότητα, παραιτούνται από τις ορμικές τους απαιτήσεις για την κατοχή της μητέρας και της αδελφής, επιβάλλοντας έτσι την απαγόρευση της αιμομιξίας. Η παραίτηση αυτή από την απόλυτη εξουσία επί των θηλυκών της ομάδας, αιτιολογεί, σύμφωνα με τον Φρόντ, τη μετάβαση από την πρωτόγονη ορδή στη μητριαρχία, στο βαθμό που το κενό από την αμφισβήτηση της πατρικής εξουσίας δεν υποκαθίσταται από τους γιους αλλά μεταβιβάζει την κυριαρχία στη μητέρα.

Η φροϊδική αυτή αναφορά για τον πατέρα της πρωτόγονης ορδής, ο οποίος θα μετεγγραφεί στη λακανική θεωρία ως συμβολικός πατέρας, θα αποτελέσει το έναυσμα για τον Λακάν στη διατύπωση της σχέσης ετερότητας των φύλων, εκφραζόμενη με την πρόταση «δεν υπάρχει **Η** Γυναίκα».³² Η απαγόρευση της αιμομιξίας, όπως τη διατύπωσε ο Φρόντ, ως αποτέλεσμα της αδυναμίας της κοινότητας των αδελφών να δημιουργήσει ένα ασφαλές υποκατάστατο της εκλιπούσας πατρικής αρχής, ευνοεί τη συμβολική ενδυνάμωση του απόντος πατέρα. Ο συμβολικός αυτός πατέρας, ως εγ-

31. *Αυτόθι*, σ. 165.

32. J. Lacan, *Le Séminaire. Livre XX. Encore*, Seuil, Παρίσι 1975, σ. 68.

γυητής του νόμου μέσω της δυνατότητας επιβολής του ευνουχισμού, θα κυριαρχήσει εκ νέου επί του φανταστικού στη μετάβαση από τη μητριαρχία στην πατριαρχία. Η αναγωγή του στην έννοια της μονάδας, άμεση συνέπεια της εγκατάλειψης του ομαδικού μητριαρχικού γάμου και της υποκατάστασής του από την πατρική επικυριαρχία στην κυριότητα των παιδιών, η επιβολή της πατρικής ιδιοκτησίας, τόσο σε επίπεδο κατοχής αγαθών όσο και σε επίπεδο γενεαλογίας, θα δημιουργήσει τη συμβολική αναγκαιότητα, την ενίσχυση της αναγκαίας συμβολικής αρχής, η οποία θα διασφαλίσει και τη λειτουργικότητα της πατριαρχικής οικογένειας.

Ο συμβολικός πατέρας, ρυθμιστής του πρωταρχικού αυτού άγχους και του ανάλογου αισθήματος ενοχής, θα αποτελέσει στη θεωρία του Λακάν τον άξονα για την ανάλυση της σχέσης των φύλων. Υιοθετώντας ένα σχήμα λογικής συνάφειας που περιγράφει τη σχέση των φύλων αναφορικά με τη λειτουργία του συμβολικού πατέρα, ο Λακάν θα καταλήξει στην εξής συλλογιστική, η οποία εκφράζεται με τέσσερις προτάσεις:

($\forall x \parallel \Phi_x$). Όλοι οι άνδρες υπόκεινται στη φαλλική λειτουργία.

($\exists x \parallel \overline{\Phi}_x$). Υπάρχει έστω και ένας άνδρας που δεν υπόκειται στη φαλλική λειτουργία.

($\overline{\forall} x \parallel \Phi_x$). Δεν υπόκειται όλες οι γυναίκες στη φαλλική λειτουργία.

($\overline{\exists} x \parallel \overline{\Phi}_x$). Δεν υπάρχει έστω μία γυναίκα η οποία δεν θα υπόκειται στη φαλλική λειτουργία.³³

Η σχέση αυτή ετερότητας οργανώνεται με βάση την εικόνα του πατέρα της πρωτόγονης ορδής και θεμελιώνεται στη φράση *δεν υπάρχει Η γυναίκα*. Η γυναίκα δεν υπάρχει ως ένα αυτοτελές σύνολο, εκφραζόμενο με το Η κεφαλαίο, στο βαθμό που δεν μπορεί να συγκροτήσει μια ολότητα, μια γενικευμένη κατηγορία που να μη στερείται νοήματος,³⁴ κα-

33. Μεταξύ άλλων αναφορών το σχήμα αυτό παρουσιάζεται διεξοδικά από τον Λακάν στο *Encore*, ό.π., σσ. 73-82.

34. Fr. Regnault, «Κλοντέλ: ο έρωτας του ποιητή», στο *Ο Λακάν, το γρα-*

θώς διαφεύγει του κοινού σημείου αναφοράς, της φαλλικής λειτουργίας. Αντίθετα, όλοι οι άνδρες, με κοινό σημείο αναφοράς το άγχος του ευνουχισμού συνδεδεμένο με τον συμβολικό πατέρα, εγγράφονται στο ίδιο ολοκληρωτικό σύνολο ως αναγόμενο σε μια γενικότητα: όλοι οι άντρες υπόκεινται στη φαλλική λειτουργία, υφίστανται τον συμβολικό ευνουχισμό, εκτός από έναν, τον συμβολικό πατέρα, τον πατέρα της πρωτόγονης ορδής, ο οποίος καθορίζει και την φαλλική αυτή επιταγή.

Η γενικότητα αυτή δεν μπορεί να εγγραφεί και στον τόπο της γυναίκας, στο βαθμό που το γυναικείο σύνολο δεν περιορίζεται, όπως συμβαίνει με τους άνδρες, στην εξαίρεση ενός μοναδικού υποκειμένου που διαφεύγει του συμβολικού ευνουχισμού. Έτσι, η αναγκαία φαλλική λειτουργία, η ύπαρξη του συμβολικού πατέρα και του επιβαλλόμενου από αυτόν συμβολικού ευνουχισμού, επικαθορίζει την ολότητα στο ανδρικό φύλο, ως άμεση συνέπεια της πρωταρχικής αυτής επιβολής, ενώ αντίθετα απαλείφει κάθε γενικευτική διάσταση στη γυναικεία παρουσία, στο βαθμό που την απεμπλέκει τόσο από τη γενική θετική υπόσταση ως προς τη φαλλική αναγκαιότητα όσο και από την εξαίρεση του ενός.

Η διαφορετική αυτή πρόσβαση των δύο φύλων στη φαλλική λειτουργία καθορίζει στη λακανική θεωρία και το ετερόκλητο της σχέσης τους με την έννοια της απόλαυσης, σχετίζοντας τον άνδρα αποκλειστικά με τη φαλλική απόλαυση και αφήνοντας για τη γυναίκα, πέραν της φαλλικής απόλαυσης, μια ιδιόμορφη σχέση με την απόλαυση του Άλλου. Η έννοια της απόλαυσης στον Λακάν, ως «συγκερασμός της φροϋδικής λίμπιντο με την ενόρμηση του θανάτου»,³⁵ που καθορίζει τη σχέση του υποκειμένου με την απόλαυση του σώματός του, ανακαλεί συνεχώς μια απόλαυση πέραν της απόλαυσης του φύλου: την απόλαυση του Άλλου.

πτό, η εικόνα, μτφρ. Δ. Πτερουντίου, Ψυχογιός, Αθήνα 2003, σ. 115. [1η έκδοση Παρίσι 2000].

35. Β. Σκολίδης, «Ο Ταχτσής ως γυναίκα. Ανάλυση της παρενδυσίας ενός ομοφυλόφιλου συγγραφέα», *Η Ψυχανάλυση*, 5 (2002), σ. 143.

Ο Άλλος, ο τόπος όπου συγκροτείται ο λόγος στη λακανική θεωρία,³⁶ εμπεριέχει συνεχώς μια έλλειψη, ένα παράγωγο του σημαίνοντος το οποίο αδυνατεί να εγγραφεί στο συμβολικό, ή αλλιώς μια απόλαυση εκτός σημαίνοντος, μια διάσταση του ανέφικτου: το αντικείμενο α.³⁷

Όπως αναφέραμε προηγουμένως, στη φροϋδική θεώρηση η γενετήσια απόλαυση του υποκειμένου είναι μια απόλαυση εκτός φύλου, επικεντρωμένη στην ιδέα του φαλλού. Στο φαλλικό αυτό σημαίνον ο Λακάν ορίζει μια αδιαφοροποίητη πρακτική πρόσβασης στην ηδονή και για τα δύο φύλα.³⁸ Η αναγωγή όμως της πρόσβασης αυτής στη σχέση ετερότητας των δύο φύλων, όπως συγκροτείται με αφετηρία το σύμπλεγμα του ευνουχισμού, ορίζει και μια διαφορετικού τύπου απόλαυση στο επίπεδο του Άλλου. Στο επίπεδο της φαλλικής απόλαυσης, η απόλαυση, εξαρτημένη από το φαλλικό σημαίνον, είναι όμοια και για τα δύο φύλα και ουσιαστικά η μόνη απόλαυση στην οποία έχει πρόσβαση τόσο η γυναίκα όσο και ο άνδρας.³⁹ Στο επίπεδο όμως της απόλαυσης του Άλλου, η απόλαυση, ως Μία απόλαυση που προάγει τη μη σχέση φύλων,⁴⁰ ορίζεται με βάση το ανέφικτο και για τα δύο φύλα, υπερβαίνει όμως στην περίπτωση της γυναίκας την έννοια της απαγόρευσης, στο βαθμό που στο χώρο του ασυνειδήτου η γυναίκα είναι αυτή που εγγράφει το σημαίνον της ως φραγμένο στον τόπο του Άλλου.⁴¹

Επανερχόμενοι στη θεώρηση της μητριαρχικής οργάνωσης της κοι-

36. J. Lacan, *Le Séminaire. Livre III. Les Psychoses*, Seuil Παρίσι 1981, σ. 182.

37. Βλ. J.-A. Miller, «Ζακ Λακάν», μτφ. Ν. Λινάρδου-Μπλανσέ, στο *Τειρεσίας*, 1(2000), σ. 9. [1η δημοσίευση στην *Εγκυκλοπαίδεια Universalis*, Παρίσι 1979].

38. J. Lacan, *Encore*, ό.π., σ. 75.

39. Β. Σκολίδης, «Ο Ταχτσής ως γυναίκα», ό.π., σ. 144.

40. J.-A. Miller, «Τα έξι παραδείγματα της απόλαυσης», μτφ. Ε. Γεωργάκα, Ν. Λινάρδου - Μπλανσέ, στο *Ο Λακάν και η ψυχανάλυση*, Εκκρεμές, Αθήνα 2003, σ. 144. [1η δημοσίευση στο *La Cause freudienne*, 43(1999)].

41. J. Lacan, *Encore*, ό.π.

νωνίας, όπως την παρουσιάζει διεξοδικά ο Λεκατσάς, μπορούμε να εγγράψουμε τη σχέση ετερότητας των φύλων στους διαφορετικούς τύπους απόλαυσης της λακανικής προοπτικής, αναδεικνύοντας τη σχέση της γυναικείας απόλαυσης με την απόλαυση του Άλλου. Το πέρασμα στην πατριαρχικού τύπου κοινωνία επικυρώνει την ταύτιση της απόλαυσης του άνδρα με τη φαλλική της διάσταση. Το ανδρικό φύλο, εκφράζοντας μια γενικευμένη ολότητα, προσδιορίζομενη από το άγχος του ευνουχισμού προς τον πατέρα της πρωτόγονης ορδής, επικαθορίζεται στο εξελικτικό στάδιο της μητριαρχικής κυριαρχίας από την πρόσβαση στην φαλλική απόλαυση. Η παραίτηση από το κυριαρχικό δικαίωμα στη γυναίκα, η αποδέσμευση από την αναζήτηση της απόλαυσης του Άλλου φύλου έχει να κάνει αποκλειστικά και μόνο με την υποταγή του στη φαλλική λειτουργία και το σημαίνον του ευνουχισμού ως ανέφικτο μέσω του αντικειμένου α: $\parallel \Phi \alpha$.⁴² Το υποκείμενο, φραγμένο από την επιθυμία του, εισάγεται στη λογική του σημαίνοντος μέσα από την προοπτική μιας φαντασίωσης, από το διαρκές εκλιπόν αντικείμενο α.

Το πέρασμα στην πατριαρχία μπορεί να εκληφθεί ως το κομβικό σημείο εγγραφής του υποκειμένου στη σημαίνουσα τάξη της γλώσσας: η ανάγκη κατοχής του υποκειμένου και ταυτόχρονα το ανέφικτο της επιθυμίας εκφράζονται μέσα από την απώθηση του φαλλικού πατρικού σημαίνοντος και την υποκατάστασή του από ένα άλλο σημαίνον στη γλώσσα.⁴³ Τη στιγμή που το υποκείμενο κατοχυρώνει την πρόσβασή του στην ιδιοκτησία των αγαθών της γης, συνοδευόμενη και από το κυριαρχικό δικαίωμα στη γυναικεία υπόσταση, θεμελιώνει την ουσιαστική του απομάκρυνση από το πρωταρχικό φαλλικό σημαίνον και ενσωματώνει στην τάξη του λόγου και της γλώσσας τη φαντασίωσή του για το εκλιπόν αντικείμενο. Το Όνομα-του-Πατέρα, στοιχείο προσδιορισμού της ολότητας του ανδρικού φύλου ($\forall x \parallel \Phi x$), θέτοντας τον πρωταρχικό

42. J.-A. Miller, «*Zak Lakán*», ό.π.

43. J. Lacan, «Subversion du sujet et dialectique du désir», στο *Ecrits*, ό.π., σ. 805.

φραγμό στην επιθυμία του υποκειμένου, επικυρώνει τη σχέση του με τη φαλλική απόλαυση, αναδεικνύει κατά τρόπο ουσιαστικό την αδυναμία απόλαυσης του Άλλου, καθώς και την πρόσβαση στη γυναίκα μόνο μέσα από τη φαντασίωση ($S \rightarrow a$).

Αντίθετα, το γυναικείο φύλο, στη μητριαρχική οργάνωση της κοινωνίας, απαλλαγμένο από την ανάγκη κατοχύρωσης της συλλογικής του υπόστασης, απομακρυσμένο από τον συλλογικό του προσδιορισμό ως ό-λον, αποκτά μια ιδιόμορφη σχέση με το σημαίνον του Άλλου. Αν και σε κάθε περίπτωση η γυναίκα δεν μπορεί παρά να προσδιορίζεται και αυ-τή από την φαλλική απόλαυση, στο βαθμό που δεν εξαιρείται της φαλ-λικής λειτουργίας ($\overline{\Xi}_x \parallel \overline{\Phi}_x$) ωστόσο, ως γενικευτική κατηγορία, δεν υ-πόκειται στο σύνολο της φαλλικής αυτής λειτουργίας ($\overline{\forall}_x \parallel \overline{\Phi}_x$).

Η διάσταση αυτή μπορεί να γίνει εμφανής στην περίπτωση του ο-μαδικού γάμου, όπου «μια ομάδα «ταξινομικών» ή πραγματικών αδερ-φών έχει κοινογαμικά δικαιώματα και χρέη απέναντι σε μια ομάδα «ταξινομικών» ή πραγματικών αδερφάδων».⁴⁴ Η διαφοροποίηση αν-δρών και γυναικών μπορεί να εγγραφεί με ξεχωριστό τρόπο στο εξελι-κτικό σχήμα που ακολουθήσαμε. Η ομαδικότητα του ανδρικού φύλου μπορεί να ερμηνευθεί στη βάση της αδυναμίας πραγμάτωσης του πα-τρικού ιδεώδους από τον κάθε αδελφό ξεχωριστά μετά από τη θανάτω-ση του πατέρα της πρωτόγονης ορδής και με την ακόλουθη απαγόρευση της αιμομιξίας. Η απεμπλοκή όμως του γυναικείου φύλου από την έν-νοια της ολότητας ως προς τη φαλλική λειτουργία κατοχυρώνει τη λει-τουργικότητα ενός άλλου τύπου απόλαυσης, στο πλαίσιο του ομαδικού αυτού γάμου, η οποία μπορεί να μην υπερβαίνει την αναγκαιότητα της φαλλικής λειτουργίας, συνδέει όμως όχι τη γυναίκα ως σύνολο αλλά την εγγραφή της σε επίπεδο μονάδας με το ανέφικτο της πραγμάτωσης του Άλλου καθεαυτού [$S \rightarrow (A)$], γεγονός που διαφέρει από μια ανάλογη δυνατότητα της ανδρικής υπόστασης

Κλείνοντας αυτή την προβληματική αναφορικά με την ψυχαναλυτική

44. Π. Λεκατσάς, *Η Μητριαρχία*, ό.π., σ. 29.

προέκταση της μητριαρχικού τύπου κοινωνικής οργάνωσης, μπορούμε να ισχυριστούμε πως οι διυποκειμενικές πρακτικές που διαμορφώνονται στη μητριαρχία και διέρχονται από τη διαλεκτική του οιδιπόδειου και τον τρόπο πρόσβασης του υποκειμένου στον τόπο του φύλου δεν αποτελούν στην ουσία μια αναίρεση των ανάλογων συσχετισμών που εδραιώνονται στην πατριαρχία αλλά συνιστούν μια διαφορετική δυνατότητα εγγραφής στις ετερόμορφες αυτές κοινωνικές απαιτήσεις. Έτσι, ενώ αλλάζουν τα πρόσωπα τα οποία ενσαρκώνουν τα πρότυπα στους ασυνείδητους αυτούς συσχετισμούς, η συμβολική αναγκαιότητα που διέπει τη συγκρότηση του υποκειμένου, μέσω της διαδικασίας ταύτισης, παραμένει ουσιαστικά σταθερή.

Αυτό όμως που έρχεται να επικυρώσει ο μηχανισμός των ταυτίσεων στη μητριαρχία είναι η διασάλευση του σημείου αναφοράς ως προς τη διαμόρφωση του φυσιολογικού και του παθολογικού στις ταυτίσεις αυτές. Το κατεξοχήν χαρακτηριστικό της μητριαρχικής κοινωνίας, η απεμπλοκή της ιδιοκτησίας από το ανδρικό φύλο, η έλλειψη κατοχής από τον πατέρα, μπορεί να ενσωματώνει στο όριο του φυσιολογικού τη δυνατότητα διατήρησης μιας φαντασιακής διαφυγής προς το απαγορευμένο μητρικό πρόσωπο, χωρίς αυτό βέβαια να επικυρώνει και κάποια από τις αιμομικτικές πρακτικές, στο βαθμό που το απαραίτητο συμβολικό πρότυπο ενσαρκώνεται από υποκατάστατες ανδρικές φιγούρες του γένους.

Στον άξονα αυτό, η σχέση ετερότητας των δύο φύλων διαγράφει και στη μητριαρχία έναν ιδιάζοντα για τη γυναίκα χώρο σε σχέση με το ανέφικτο της απόλαυσης του Άλλου, και μάλιστα στην πιο ευδιάκριτη μορφή του, στο βαθμό που η απεμπλοκή της από το γενικευτικό σύνολο, το οποίο προσδιορίζεται από την αναγωγή του στο μοναδικό υποκείμενο της πρωτόγονης ορδής, της επιτρέπει τη διαφορετική της εγγραφή στον τόπο του φύλου.